

ВЪОБРАЗАВАНЕТО НА СОФИЯ: ГРАД, ПАМЕТ И ИНДИВИД В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА XX И XXI ВЕК

Авторски колектив

Научен ръководител: Благовест Златанов

Участник: Ане Либиг

Хайделбергски университет, Институт по славистика

Резюме. Интердисциплинарното поле между научните подходи, фокусиращи се върху паметта, и литературознанието е относително нова изследователска област, която веднага привлече вниманието на учени от различни сфери. В областта на българската литература обаче все още липсват обхватни изследвания. Статията представлява пръв ориентировъчен опит в тази посока. Анализирайки три български литературни произведения – „Смъртен сън“ на Чавдар Мутафов, „Преди да се умре“ на Димитър Коруджиев и „Дзифт“ на Владислав Тодоров, с оглед на съотнасянето между град, памет и индивид, настоящото изследване предлага тематично ограничено, но интензивно вглеждане в пространствата на паметта в модернистичната и съвременната българска литература.

Keywords: memory and literature, literature and the individual, cityscapes in literature, memoryscapes

I. Концепция на маршрута

Разделението между селското и градското е дълбоко залегнало както в себевъзприятието, така и в социалното въображение на българина. Двете пространства са свързани не просто с различни битови и всекидневни протичания, те отразяват и различни светогледни, ментални и психически нагласи. Когато говорим за развитието на урбанистичното пространство в България, един град рязко фокусира вниманието върху себе си – София. Той израства от и дълго време носи чертите на ориенталско село, възхожда до модерен град, за да се превърне накрая във възплъщение на безумната, насилствена урбанистична централизация в България, довела до трайни демографски, културни и стопански катаклизми.

Настоящият литературен маршрут „Въобразяването на София: град, памет и индивид в българската литература на XX и XXI век“ се стреми да представи различни фази от културното и политическото развитие на България чрез вписването им в литературната топография на София. От реалната топография на днешна София са избрани три точки, на които да се проведат отделните беседи. И трите имат своите съответствия в литературните произведения, които са интегрирани в маршрута. Както подчертава и Ане Либиг – авторката на беседите, части от които предлагаме тук, особеното предимство на подбраните произведения се състои във възможността за бърз и директен преход от фикционалното пространство на произведенията в реалното пространство на днешна София, което би улеснило най-вече посещаващите я за първи път чужденци при навлизането в отделните теми на литературния маршрут.

Като място за провеждането на първата беседа е предвидено фоайето на кино „Одеон“ на кръстовището на „Попа“. Беседата предполага първоначално кратко запознаване на слушателите с аспекти на урбанистичното развитие на София през 20-те години на XX век, отнасящи се до електрифицирането и градския транспорт. От културно-историческа гледна точка е необходимо също така кратко очертаване на първите стъпки на кинематографа и киното в България. Оттук нататък беседата плътно следва разказа на Чавдар Мутафов „Смъртен сън“. И до днес пространството около „Попа“ запазва характеристиките, през които София е мислена от Мутафов. Става дума най-вече за особеното, почти психоделично претоварване на сетивата във възловите средоточия на големия град, дължащо се на невъобразимата амалгама от сетивни дразнители с различен произход – хаотично движение, триене, блъскане на хора и обекти; наслагване и омесване на шумове с различна интензивност – гласове, тракане, трещене и т.н.; светлинни проекции, идващи от различни източници и срещащи различни прегради (стъклени витрини, метални предмети и т.н.); миризми, покриващи пълния спектър от ефирния парфюм до киснатата пот. Едно претоварване на сетивата, което затормозява идентифицирането на реалното. Реалността се развива, разтегля се, разпада се. В такива средоточия градският човек повече си „въобразява“, отколкото „възприема“ видяното, чуто, помирисаното. Мутафов разглежда градското възприятие като разколебано между реалността и фикцията, нещо, което е типично и за сетивните измерения на кинематографа. Като втора подтема в беседата ще бъде дискутирано върху анонимизирането и атомизирането на градския човек, дължащо се на всмукването му в размитата градска гъпла и на оплитането му в една сложна паяжина от безлични посредници – парите, борсите, рекламите, вестниците и другите медии.

Като място за провеждане на втората беседа е предвидено езерото „Ариана“ в Борисовата градина. Преди да стигнат до там, участниците в беседата могат да се придвижат по някой от маршрутите на главния пер-

сонаж от романа „Преди да се умре. Фантазия за Сашо Сладура“ на Димитър Коруджиев. Персонажът възплъщава типичното за модерното градско светоусещане и за модерния градски човек фланьорство. Това е едно особено, лежерно, лениво-безцелно движение-попиване на лабиринтното градско пространство, което Коруджиев скрито противопоставя на целеустременото, директивното, заповяданото маршируване по праволинейните трасета на комунистическото строителство. Фланьорството е тип свобода и изхождайки от него, беседата се съсредоточава тъкмо върху тази тема. В рамките на литературния разказ за трагичната съдба на реалния прототип Сашо Сладура Коруджиев е сблъскал същностните свободи, като свободата на твореца, свободата да мислиш, свободата да се изразяваш публично и т.н., с комунистическата идеология на свободата, чиято абсурдна несъстоятелност се е промъкнала навсякъде, дори и в наименования като Парка на свободата. Беседата ще засегне и темата за града в комунистическата епоха като вид паноптикум, в който всеки може непрекъснато да бъде наблюдаван, следен и контролиран.

Третата беседа от маршрута може да се проведе в относително тиха точка (ако такава въобще може да бъде намерена) на голямото пространство между Партийния дом, Мавзолея и Царския дворец. Тъкмо там в един от възловите епизоди на романа „Дзифт“ на Владислав Тодоров главният персонаж прави неподражаема абсурдистко-саркастична, поетико-асоциативна и философско-историческа дисекция на комунизма, на неговата атавистична упадъчност с претенции за цивилизованост и прогресивност, на неговата вцепенена, куха символика. Чрез романа посетителят на София ще бъде запознат с един, за щастие, изчезващ от нейното настояще, но дълбоко вбит в нейното минало свят. Ще бъде запознат с допотопния култ към комунистическия вожд, чиято мумия трябваше да бъде епицентърът, около който се върти българският свят. Ще бъде запознат с цялата символика на това пространство – площада, като плацдарм на колективната комунистическа празничност, чийто висш израз беше маршовата стъпка; площада, като звукова камера, в която отекваше поредната гърлено-лозунгова благодарност към поредния комунистически диктатор; Партийния дом, като хладното сърце на комунизма, с неговите огромни мраморни плочи вместо сърдечни клапи, неговата (вече свалена) петолъчна звезда, издигната с жалката претенция да засенчи звездното небе и природата, която трябваше да бъде подчинена и впрегната в служба на комунистическия идеал.

Чрез трите беседи посетителят ще бъде запознат с три невероятно оригинални визии за културната и политическата история на България през XX век. Особено подходящи за проекта „Живописна България“ са романите на Коруджиев и Тодоров, тъй като в тях самите са вписани конкретно очертани маршрути, които интересуваният се може да последва.

II. Imagining Sofia: City, Memory and Individual in 20th and 21st Century Bulgarian Literature

Cities as Memoryscapes in Literature

Urban space occupies a special place in 20th century literature. Be it megalopolises like London or Saint Petersburg, the imagined cityscapes of turn-of-the-century flâneurs, or remote little corners in the world's rural areas (cf. Heise, 2015): from the fin de siècle onwards, the literary city moved beyond its accustomed non-descriptness, and evolved into a fully-fledged character in its own right. Modernism, and above all the European expressionist school, gave rise to a new view of the city that introduced it as a place to remember, a place to reminisce, and a place to rekindle the powers of the imagination. Dealing with the city as a living, breathing thing allowed modernist writers to explore their own minds as well as those of society as a whole, and, as a result, the city became both a mirror and a canvas for the ills and insecurities, but also the joys and opportunities of a rapidly changing world.

Interdisciplinary memory research has been focussing on the indelible link between memory and spatial elements such as buildings, cityscapes, means of public transport, and other recognisable elements of space for a while now (cf. Assmann, 2009). Cities in particular fulfil an interesting role in the world of spatial recognition: whilst many of their structures remain, at least at a superficial glance, the same throughout time, subtle changes to a city's face and body occur on an almost daily basis. Thus, cities are capable of providing a stable framework of orientation whilst simultaneously confronting the individual with the constant impermanence of modern, urban life. The real as well as the literary city become a palimpsest of memory layers; a construct that is inherently tied to a sense of nostalgia, which, in turn, "must by definition be a study of the rhetoric of loss" (Katz, 2010: 811). Past and present converge into a multi-layered frame of reference for the construction of memory in the individual conscience, which provides ample space for the creation of both personal and – seeing as individual memories cannot and will not exist in a vacuum – collective memories.

It was this subjective, individual point of view that offered a new perspective on the literary city in the early 20th century. While populations exploded and urban life took on its maddeningly modern form, the reduction in status to just another member of a countless, faceless mass forced the individual to experience a sense of loneliness that it had not been made to experience before:

The figure of the city as a paved solitude took hold quickly. Even where characters were presented as part of a social group, they were increasingly shown in isolation from each other, and the groups themselves were seen as isolated from the larger social community (Pike, 1981: 72).

Accordingly, many literary protagonists ventured out into the city – seemingly on a search for both their own true self and the last remaining refuges of an old, familiar world. It is hardly a coincidence that the flâneur ranks among the most recognisable

embodiments of early modernist literature: “The word-city was presented more and more as an irritable nervous energy, and its inhabitants came to seem more prowlers than citizens” (Ibid.: 72). It is similarly unsurprising that 20th century city literature frequently carries characteristics reminiscent of today’s Lonely Planet guidebooks: “In der Stadtliteratur ereignet sich fiktionales Geschehen in der Regel in realen, für viele Leser wiedererkennbaren Räumen. Dies hat Auswirkungen auf die Interpretation der Texte, die in starkem Maße als Deutungen der Gesellschaft oder als ‚literarische Reiseführer‘ gelesen werden“ (Kenneweg, 2009: 61).

It was when the supposedly stable image of the city began to visibly change that its perception in literature likewise experienced a dramatic transformation. The literary city went from being a place of great potential for success and fascination to being a labyrinthine maze, potentially scary and horrifying, in what seemed like the blink of an eye. And while it must be noted that the portrayal of cities as embodiments of both negative and positive characteristics was by no means a modernist invention – quite to the contrary:

- from the beginning the image of the city served as the nexus of many things, all characterized by strongly ambivalent feelings: presumption (Babel), corruption (Babylon), perversion (Sodom and Gomorrah), power (Rome), destruction (Troy, Carthage), death, the plague (the City of Dis), and revelation (the heavenly Jerusalem) (Pike, 1981: 6f.);

- the perception of the city as an inherently ambiguous space in the basic sense of the word, i.e. a place that can both charm and shock, but never be grasped, should be taken as a distinctly modern development. It is also a development that by no means stopped dead with the end of modernism. Instead, “the technologies of mobility and communication, whose power to radically transform our concepts of memory, community, and identity has only become more pronounced with time” (Heise, 2015: 211), and they continue to affect the way bonds between individuals, memory and a cityscape are shaped, perceived, and represented in literature up to the present day.

Sofia as Memoryscape

In Bulgarian literature, the urban motif made a comparatively late appearance. Up until the first decades of the 20th century, it was the peasant and his village that served as the stereotypical setting in Bulgarian prose, not big cities and their dwellers: “[Bulgarian prose writers’] interest was long absorbed in country, village, and small-town life, and the city assumed importance in their eyes only very slowly” (Christophorov, 1956: 29). If a novel did have an urban setting, then that setting was invariably bound to be Sofia.

Sofia as a city offers a particularly fascinating case study for the development of so-called memory palimpsests, because it underwent dramatic architectural changes at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Only having

gained its formal independence from the Ottoman Empire in 1908, Bulgaria - and its capital Sofia - entered the new century with a predominantly oriental appearance. It was the consequent influence of experienced European architects and the rigorous restructuring of the capital's core according to a strict grid pattern – in many ways reminiscent of the structuring of Saint Petersburg, albeit without the literary myth to go along with it – that led to the transformation of Sofia into the city as it is known today. Along with the introduction of electricity, trams, and other conveniences of a Westernized, modern lifestyle, such as cinemas and open-air cafés, Sofia's image underwent a drastic refashioning that occurred in a surprisingly short amount of time:

Es muß als eine bewundernswerte Leistung angesehen werden, daß das aus dem türkischen Mittelalter in die europäische Neuzeit versetzte bulgarische Volk in stande war, in drei Jahrzehnten die städtebaulichen Errungenschaften des Abendlandes nach Südosteuropa zu übertragen und sie in unermüdlichem Fleiß ihren Bedürfnissen entsprechend fortzuentwickeln. Man hat die Bulgaren nicht zu Unrecht als die ‚Preußen des Balkans‘ bezeichnet (Wilhelmy, 1936: 133).

As early as 1907, the „krummen Gäßchen des türkischen Sofia“ (Ibid.: 126) had vanished and made way for the organised, well-structured cityscape of a Habsburg affiliate. That being said, Sofia's face as a city quickly adopted some of the most stereotypical features of the modern, European metropolis, too: narrow mazes of houses, a feverish rhythm of change and transformation, and seemingly endless rows of pop-up shops and entertainment venues all helped shape modern Sofia, and turn it into precisely the kind of city of which the expressionists dreamed and which they dreaded (Ibid.: 142ff.).

Čavdar Mutafov – Smärten sän (1923)

Čavdar Mutafov was a well-known writer of the literary landscape of early 20th century Bulgaria and a leading member of the diabolism movement. Heavily influenced by German expressionism, his work holds a mirror up to urban reality, but also expresses a desire to uncover the hidden truth buried beneath the influences of modernity. Mutafov was a proponent of a rather differentiated attitude towards both modernity and modernism, approving, on the one hand, of their potential to ring in a new age in society and art, but warning at the same time of the destructive effects that mechanisation and automatization could have on life (Daieva-Schneider, 2001: 67ff.). He was, however, thoroughly fascinated by the rise of European cinema and films like *The Cabinet of Dr Caligari*, an Expressionist silent horror film produced in Germany in the early 1920s, which functioned as a major source of inspiration for Mutafov's short story *Smärten sän* (Ibid.: 86). Both in the film and the short story, the city appears as a thoroughly dehumanised, strongly fragmented and utterly utilitarian being:

[...] динамизация, бързина, машинизация, многомилионно общежитие; големият град. Явления, произтичащи от това: ценност на моментното, ценност

на производителната типизираност [...] Домашното огнище на новия човек е станало машина за живеене, площадът и улиците – машини за разминаване, а безличният човек-машина е станал космополит (Avramov, 1993: 308f.).

Sofia is never explicitly mentioned as the city where events unfurl in *Smärten sãn*, but seeing as Mutafov could only draw on two major European cities for personal inspiration – Munich and Sofia – it appears likely that he chose the latter. The locale does, in any case, strike the reader as an almost stereotypical embodiment of the early 20th century metropolis, complete with prostitutes („велосипеди, комивоаяжори и две проститутки – втората водеше на кожен ремък черен мопс“ Mutafov, 1923¹⁾), architectural ennui („Върху триъгълния челник на здание, което може да бъде всяко [...] един фасад се понесе сред морето от хора, наклонен, най-сетне падна в тъмната сянка на мнозинството“) and an anonymous monotony of being („навалицата и без това бе същата във вечерния час“). Most importantly, however, the cityscape is doubled in the protagonist’s near-paranoid frame of mind, serving as both the backdrop of a psyche increasingly out of touch with reality and the canvas on which it paints its perceptions of the very same city. The empirical and the imagined space merge into a second, film-like reality, a process which is hinted at by the increased use of expressions reflecting the use of electricity („дамата съвсем неестествено чупи ръце, разкъсана в светлини, с празни очи“; „после, безумен от светлина, опожарен от толкова имена, оголен като съвест сред кошмара на рекламите, той откачи отведнъж трите ключа“). By putting the protagonist’s black-and-white perception of his surroundings into focus, Mutafov extends the colour contrast to a level of symbolic meaning, making it encompass the contrast between life and death, sanity and madness, and self-aware individualism and an anonymous mass mind-set. Ultimately, the protagonist can no longer endure the oppression of the real world, whose buildings and inhabitants alike appear to him as a singular force of destruction. He forsakes all sense of self and dissolves into one of the modern city’s countless automatons: „аз трябва да отрека всички Аз [...] Портiererът се хвърли сред тълпата и изчезна в многоглавия ѝ облак.“ The modern cityscape just claimed one of its first victims in Bulgarian literature.

Dimităr Korudžiev: Predi da se umre (1995)

Dimităr Korudžiev – journalist, writer, and editor of various literary journals – used his 1995 novel about Bulgarian violinist Sašo Sladura as an opportunity to investigate the suffocating artistic climate of pre- and early Socialist Bulgaria. Following Sladura’s ill-fated years from youthful light-heartedness to his death in Loveč’s infamous work camp, Korudžiev creates a “Parabel über die engen Grenzen jedweder Individualität in einem rigiden, von Kleingeistern beherrschten Staatswesen” (Stolzmann, 2003) in which the city masterfully mirrors the destructive forces at work. Korudžiev’s portrayal of Sofia makes use of both

classical and innovative depictions of the cityscape in order to make Socialist brutality and oppression come alive. Thus, the reader seems to be confronted with the same faceless masses already encountered in Mutafov's 1920 version of literary Sofia, only this time they appear to be entirely washed-out, rather than just faceless:

Хората нищо вече не изпитваха. Нито блаженство, нито екстаз, нито блян. Не бе възможно. [...] Бяха неразличими един от друг: впечатление, което убива всяка надежда... Ако се бориш цял живот със своето безличие и видиш хора, приели образа на сляпа сила доброволно – без минало, детство, роднини, мечти, приятели и мнения – усещаш не точно края си, усещаш края въобще (Korudžiev, 1995: 32).

Only Sašo seems to have retained enough sense of a self to fight the increasing mental calibration with the totalitarian system, which is perceived by him as a process alien to his native country („Знаеш, ще вземат накрая да успеят с теб. Малки желания, скромност, работливост. Да можеше и една руска фамилия да ти сложим...“ Korudžiev, 1995: 50). Sašo also considers it an intrusive force that can only take hold of a decadent, Western city like Sofia – the stereotypical place of vice and modernity:

А, бе, откъде тези хора? Които викат „Браво Сашо!“? Като толкова са, дето викат „Смърт!“, когато се вика „Смърт!“? Цялата работа е, че си го ...аме из София. В Плевен и Сливен нямаше да стане (Korudžiev, 1995: 45).

That is not to say, however, that an image of the old Sofia no longer pervades the protagonists's minds. Quite to the contrary: being presented with the contrast of past and present, both Sašo Sladura and his school friend Ljuben Gospodinov feel an acute longing to return to the Sofia of their childhood, and with it to a lighter sense of being:

Вървяха покрай езерото с лодките, покрай „Ариана“. Непоносимо прекрасно езеро, непоносимо прекрасен ресторант. „Не тук, Сашо, няма да го понеса. Непоносимото не се понася. Вече съм луд. Вече съм луд от желание да не изпитам нищо хубаво“ [...] (Korudžiev, 1995: 53).

Parks, avenues, statues – they all remain the same in the visible face of the city, but for the people that throng the streets of Sofia they no longer serve as recognition points of a place deserving of the name of home. Instead, they have become painful reminders of a past long gone and now unattainable.

Korudžiev even goes so far as to invert a traditional image of Dystopian fiction, the crystal place – a literary archetype dating back to the Great Exhibition of 1851 and later utilised by Evgenij Zamjatin to mock the ideal of the totalitarian state society in his 1920 novel *My* – by portraying it as a place of hope, rather than the birthplace of the panoptican gaze. Relocating and, in a way, demystifying the Crystal Palace into Sofia's central market halls, Korudžiev stylises the transparency and tangibility of the profane and every-day into the only things left worth preserving in a city of individual dispossession:

Знаеше си, че Халите са най-важните в София. Отдавна чувства тази голяма истина. Загражда я отвсякъде. Под простата светлина всичко е свещено! Песента на Халите: домати и картофи, сиренце и мляко, хлебец и сапун, олио-о-о, бисквити, захарчица... Всичко обикновено е свещено. Оризовите зрънца (Korudžiev, 1995: 69).

Nevertheless, the glance into the future appears dreary in Korudžiev's novel, too. Sofia, ultimately, becomes the place of Sašo Sladura's downfall – and an architectural manifestation of the Socialist mind-set that is powerless to preserve its happier past or to stop the soul-stripping process of its own decomposition.

Vladislav Todorov: *Dzift* (2006)

A similarly damning, albeit stylistically vastly different portrayal of Socialist Sofia as a memoryscape is Vladislav Todorov's 2006 novel *Dzift*. Firmly rooted in the city noir tradition, this novel explores the gritty underbelly of a Sofia newly turned Socialist – at least in the eyes of the protagonist, who spent all of the capital's transformative years behind bars and is released into a world fundamentally different from the one he remembers. On the run from the get-go, he rediscovers Sofia along routes distinctly reminiscent of the ramblings of turn-of-the-century flâneurs. Out of all the three novels discussed in this article, *Dzift* clearly offers the most meticulous rendering of a real topography of Sofia, inviting readers to come along to recognisable parts of the city and rediscover them through a fugitive's eye:

Трамваят спря на улица „Брегалница“. Сkochих на паважа и погледът ми пробяга нагоре към „Нишка“. Изведнъж ми се прииска да си тръгна към къщи и сърцето ми се сви, когато упражних воля и се затичах в обратната посока надолу към „Сливница“ с цел да хвана канала към Лъвов мост, а оттам, съгласно плана – за Орландовци (Todorov, 2006: 60).

The Socialist mind-set is established as a ruling force in the new make-up of the city, capable of both captivating the protagonist's imagination and interfering in his life and attempted escape:

Останал почти без дъх, аз се хвърлям напред с хлопащи обувки, храсти ме шибат през лицето, стени ме блъскат, тротоарът ме препъва, докато най-сетне дланите ми залепват за две ледено студени месингови дръжки и аз скачам вътре в последната мотриса [...] (Todorov, 2006: 59).

Once again, the city is a living, breathing entity, no less involved in the driving forward of the plot than its human inhabitants. The deeper the protagonist delves into this new, as yet uncharted Sofia, the more the city emerges as a quasi-expressionist, near-demonic force in league with the totalitarian elite:

Тъмното, което превзе стаята, не дойде само. В него се роди някакво дяволско светлинно петно с формата на отрязан пръст, някакво пепеляво лъчение, което изведнъж взе да се тръска и да пише в мрака думата *и-р-и-д-и-у-м*. [...] По „Нишка“ се точеше лепкава като маджун тъмница, разкъсвана на места от

демонично-ефимерна светлина, която като лунен прах се сипеше от уличните лампи (Todorov, 2006: 76ff)²⁾.

Ultimately, the effects of this new city on the protagonist's psyche are equally destructive as in Korudžiev's *Predi da se umre*. The individual is forced to consent to an annihilation of the self („Настъпва момент на пределно класово съзряване и аз решавам да му се отдам с цялото си същество.“ Todorov, 2006: 93) while the city is, quite literally, coalescing into an embodied Socialist manifest, held together by the decomposed lifeblood of its spiritual leader:

Поглеждам в краката си и се намирам стъпил здраво на жълтите павета. А фугите им – пълни с черен дзифт. Мумията на вожда сякаш е потекла по площада, за да скрепи навеки паважа, превръщайки го в нерушима твърд. Тя свидетелства за претапянето на плътта на цял един народ в единен и неделим помазан труп – труп с нетленна мощ (Todorov, 2006: 93).

Sofia, in this vision, becomes a homage to a death-cult, and a place that requires its citizens to fully adhere to a complete renouncement of all sense of individual worth – the very opposite, then, to what the Socialist doctrine aspired, as has been noted by several of the novel's critics: “Gemäß den Dogmen der neuen Ära müsste die Stadt nun ein heller Ort sein, ein Versprechen auf Zukunft, doch dieses Sofia ist farblos, zerfallen, die Schwarz-Weiß-Skizze einer entseelten Utopie“ (Stolzmann, 2011). People are turning into soulless automatons once again („По своите размери и направа, по своя състав човекът изглеждаше по-скоро индустриално скалъпен, отколкото роден“ (Todorov, 2006: 12), whereas the city is upgraded to a position of pioneer and model Soviet citizen („наглед на това сърце [...] на железобетонните му жили, на несломимата му кубатура, на стереометричния му профил, на чугунената му мускулатура, на небесните му капандури, на вездесъщия му хоросан“ (Todorov, 2006: 92). Individualism and the modern city appear as mutually exclusive concepts once again.

Conclusion

The aim of this article was to trace the urban motif and its links to individualism and memory culture through some representative samples of 20th and 21st century Bulgarian literature. Considering the historic events shaping the 20th century, it comes as no surprise that the connection between the individual and the modern, urban space turned out to be one of conflict and of strife – a tug-of-war between the reaffirmation of the modern self and the emancipation of the city towards independence and, in the case of Socialism, autarchy. Both Mutafov's early 20th century account of a Sofia in the throes of technological, metropolitan change and Todorov's and Korudžiev's retrospective analyses of Sofia as a Socialist capital picture the modern city as a place of brutalisation, torment and disruption - a place where neither security nor stability still have a hold, and where memories as well as past values get subverted and undermined, resulting in a thoroughly destabilising experience for the individual. The use of the urban motif, accordingly, is a particularly strong force in times of social upheaval. A

more comprehensive study of the development of the urban motif would therefore be of equal interest with regard to Bulgarian Socialist as well as contemporary literature. Potential research questions include the ideologisation of cityscapes in Socialism, Post-Socialist depictions of urban memoryscapes, and the effect of the modern security and surveillance state on the perception of the urban space.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. All further references link to the same page.
2. The mention of iridium, the very same poison the protagonist in *Smärten sãn* associates with the death of the female film star, could be read as a link between Todorov's novel and Mutafov's short story.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Korudžiev, D. (1995). *Predi da se umre. Fantazija za Sašo Sladura*. Sofia: Literaturen forum.
- Mutafov, Č. (1923). *Smärten sãn*. Retrieved October 09, 2016, from <http://chitanka.info/text/18154-smyrten-syn>.
- Todorov, V. (2006). *Dzift. Čeren roman*. Plovdiv: Žanet 45.
- Assmann, A. (1999). *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: C.H.Beck.
- Avramov, D. (1993). *Dialog meždu dve izkustva*. Sofia: Bălgarski pisatel.
- Christophorov, P. (1956). Aspects of Modern Bulgarian Literature. *Books Abroad*, 30, 27 – 30.
- Daieva-Schneider, S. (2001). *Čavdar Mutafov und der deutsche Expressionismus. Eine interkulturelle Studie zur Rolle des deutschen literarischen und künstlerischen Expressionismus im Werk eines bulgarischen Schriftstellers und Kunsttheoretikers*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Heise, T. (2015). Remembrance of Things Imagined: Urban Development and the Fictions of Memory. *American Literary History*, 28, 210 – 222.
- Katz, T. (2010). City Memory, City History: Urban Nostalgia, The Colossus of New York, and Late-Twentieth-Century Historical Fiction. *Contemporary Literature*, 54, 810 – 852.
- Kenneweg, A. C. (2009). *Städte als Erinnerungsräume. Deutungen gesellschaftlicher Umbrüche in der serbischen und bulgarischen Prosa im Sozialismus*. Berlin: Frank & Timme.
- Kuzmova-Zografova, K. (2001). *Čavdar Mutafov. Văzkresenieto na Dile-tanta*. Sofia: Vano Nedkov.
- Manning, C. A. (1940). The Literary Scene in Bulgaria. *Books Abroad*, 14, 237 – 239.

- Martin, T. M. (1993). *Der bulgarische Diabolismus. Eine Studie zur bulgarischen Phantastik zwischen 1920 und 1934*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Penčev, B. *Dzift*. Retrieved July 24, 2015, from <http://books.janet45.com/books/265>.
- Pike, B. (1981). *The Image of the City in Modern Literature*. Princeton: Princeton University Press.
- Stolzmann, U. (2011, October 20). *Entseelte Utopie. Vladislav Todorov mit ‚Motte‘ in Sofia*. Retrieved October 18, 2016, from <https://www.neues-deutschland.de/artikel/209281.entseelte-utopie.html>.
- Stolzmann, U. (2003, June 28). *Dimităr Korudžiev. Bevor gestorben wird*. Retrieved October 18, 2016, from <http://www.perlentaucher.de/buch/dimitar-korudziev/bevor-gestorben-wird.html>.
- Wilhelmy, H. (1936). *Hochbulgarien. II Sofia. Wandlungen einer Großstadt zwischen Orient und Okzident*. Kiel: Geographisches Institut.

IMAGINING SOFIA: CITY, MEMORY AND INDIVIDUAL IN 20TH AND 21ST CENTURY BULGARIAN LITERATURE

Abstract: The interdisciplinary field of memory studies and literary science is a relatively new research subject that immediately attracted the attention of scholars from across various areas. In the case of Bulgarian literature, however, no comprehensive study has yet been attempted. This article strives to make a first, tentative contribution in this direction. By analysing three Bulgarian literary works – Čavdar Mutafov's *Smärten sãn*, Dimităr Korudžiev's *Predi da se umre* and Vladislav Todorov's *Dzift* – with regard to their interrelationship between city, memory and individual, this paper offers a thematically limited, but concise glimpse into some of the manifestations of a memoryscape in modernist and contemporary Bulgarian literature.

✉ **Dr. Blagovest Zlatanov Velichkov, Assoc. Prof.**

Institute for Slavic Studies
University of Heidelberg
6, Schulgasse
69117 Heidelberg, Germany

Anne Liebig, PhD Student

University of Edinburgh
61/1, Ratchiffe Terrace
EH9 1SU Edinburgh, Scotland
E-mail: s1650373@sms.ed.ac.uk